

Adrian Przyborski: Jednostka z(a)blokowana

Temat: *Jednostka z(a)blokowana, czyli o problemach społecznych i egzystencjalnych w wierszach Stanisława Barańczaka.*

Cele lekcji:

Uczeń:

- poznaje cechy architektury i kultury PRL-u;
- wyjaśnia sposób postrzegania rzeczywistości i przestrzeni w wybranych wierszach Stanisława Barańczaka;
- samodzielnie redaguje notatkę.

Teksty i konteksty: fragmenty filmu *Dzień świra* Marka Koterskiego, wiersze Stanisława Barańczaka *Dykto, sklejko, tekturo, płyto październowa, Każdy z nas ma schronienie, Skoro już musisz krzyczeć, rób to cicho, Całe życie na walizkach* (załącznik); *Kamienice* Juliana Tuwima, *Piosenka o porcelanie* Czesława Miłosza, *Jeżeli porcelana, to wyłącznie taka* Stanisława Barańczaka, film *Light Move Festival* (ukazujący grę światła na budynkach mieszkalnych).

Przebieg lekcji:

1. Nauczyciel wprowadza uczniów w zagadnienie sformułowane w temacie. Odtwarza fragmenty filmu Marka Koterskiego *Dzień świra*: pobudka Adasia Miauczyńskiego (początek filmu do ok. 4 minuty), przygotowania do lektury (od ok. 12 minuty do ok. 16 minuty), modlitwa Polaka (od ok. 1 godziny i 17 minuty do ok. 1 godziny i 19 minuty). Uczniowie na podstawie obejrzanych fragmentów filmu przedstawiają życie człowieka w „blokowisku”.
2. Nauczyciel przedstawia informacje o budownictwie w czasach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

Od lat 50. ubiegłego wieku zaczęto w PRL-u budować bloki; proces ten rozwinął się jednak na dobre dopiero dwadzieścia lat później. Bloki powstawały (i powstają do dziś) z prefabrykatów, czyli z tzw. „wielkiej płyty”. Wystarczy połączyć ze sobą poszczególne elementy, żeby stworzyć wielomieszkaniowe budynki. Stosunkowo niskie koszty budowy, małe wymagania co do przestrzeni i możliwość oddania mieszkań dużej liczbie lokatorów sprawiły, że bloki okazały się bardzo popularne. Nie sposób wyobrazić sobie bez nich realiów PRL-u. Stały się symbolem bylejakości, co potwierdza popkultura (np. piosenki: *W domach z betonu nie ma wolnej miłości* Martynty Jakubowicz, *Metropolis* Jonasza Kofty, serial *Alternatywy 4* Stanisława Barei, animacja Hieronima Neumanna *Blok*, dyptyk Daniela Szczechury *Fatamorgana* itp.). Także w literaturze motyw ten nie umknął uwadze artystów, czego przykładem mogą być wiersze Mirona Białoszewskiego czy Stanisława Barańczaka. Warto zatem przyrzeć się kilku utworom Barańczaka z tomiku *Tryptyk z betonu, zmęczenia i śniegu* oraz kreacji bohatera lirycznego żyjącego w „blokowisku”.

3. Uczniowie pod kierunkiem nauczyciela analizują cztery wiersze Stanisława Barańczaka.

Analiza i interpretacja wiersza *Dykto, sklejko, tekturo, płyto październowa* (załącznik).

- W jaki sposób podmiot opisuje mieszkanie w betonowym bloku?
- Określ funkcję zastosowanej w wierszu gry słownej: „paździerzowa, pacierzowa, grobowa”, „dykta, dyktat”.
- Jak tytuł wiersza wpływa na rozumienie jego przesłania?

Proponowane kierunki analizy i interpretacji:

- Bohater liryczny to mieszkaniowiec wielkiego osiedla; w sposób obrazowy przedstawia jakość, a w zasadzie bylejakość mieszkania w betonowym bloku („dudnią swą nieśmiertelność tandetą”).
- Gra słowna wskazuje na zespolenie sfery przedmiotu i sfery ducha (profanum i sacrum), w drugim przypadku na dominację przedmiotu nad człowiekiem.
- Tytuł wskazuje na pejoratywny stosunek „ja” lirycznego do elementów, z których blok jest zbudowany – dykta, sklejka, tektura, płyta październowa to materiały nietrwałe, tanie, tandetne, imitujące prawdziwe materiały budowlane.

Uwaga: Można zaproponować uczniom wysłuchanie piosenki Martynty Jakubowicz *W domach z betonu nie ma wolnej miłości* i poprosić o wskazanie analogii i różnic pomiędzy tym utworem a analizowanym wierszem Barańczaka.

Analiza i interpretacja wiersza *Każdy z nas ma schronienie* (załącznik).

- Na czym polega sposób życia, który poeta odsłania w wierszu?
- Wyjaśnij znaczenie tytułu utworu.
- Jak ukazana jest rzeczywistość otaczająca osobę mówiącą? Omów funkcje środków wyrazu poetyckiego.
- Jaki jest stosunek osoby mówiącej do ukazanej w wierszu rzeczywistości? Uzasadnij swoje zdanie, odwołując się do tekstu.

Proponowane kierunki analizy i interpretacji:

- W wierszu bohater liryczny zwraca uwagę na wszechogarniającą tandetę i imitację prawdziwego życia („schronienie w betonie”, „po jednym balkonie/ a na nim skrzynkę, gdzie sady begonie”) oraz na problem unifikacji i odebranie jednostce indywidualności. Każdy mieszkaniowiec bloku ma tak samo umeblowane mieszkanie („bordowa sofa”), ale i żyje tak samo jak jego sąsiedzi (warto zauważyć nagromadzenie określeń typu: „każdy”, „po jednym”, „jednakowo”, „jednocześnie”).
- Można więc stwierdzić, że wiersz jest prześmiewczy, w karykaturalny sposób przedstawia życie w ówczesnym systemie społeczno-politycznym.

Analiza i interpretacja wiersza *Skoro już musisz krzyżeć, rób to cicho* (załącznik).

- Znajdź w wierszu opozycje, przedstaw je i wyjaśnij ich funkcje znaczeniowótórcze.
- Zdefiniuj w kontekście wiersza słowo „prywatność”.

Proponowane kierunki analizy i interpretacji:

- W wierszu widoczna jest pozorna opozycja tego, co zamknięte i otwarte, prywatne i publiczne. Z jednej bowiem strony mieszkanie stanowi zamkniętą przestrzeń, którą wyznaczają ściany, z drugiej zaś lokatorzy są nieustannie inwigilowani, podglądani, podsłuchiwani, co świadczy o braku szacunku dla ich prywatności.
- Wiersz ukazuje mieszkanie jako przestrzeń wrogą lokatorowi, zniewalającą, co rozmija się z pozytywnymi wartościami kulturowymi charakterystycznymi dla przestrzeni domu.

Analiza i interpretacja wiersza *Całe życie na walizkach* (załącznik).

- Znajdź w wierszu dwa rodzaje przestrzeni i określ relacje pomiędzy nimi.
- Zastanów się, jaki efekt stwarza utożsamienie zwojów mózgu z pokojem, przedsióneków serca z klatką schodową? Sformułuj wniosek.

Proponowane kierunki analizy i interpretacji:

- W wierszu również mowa jest o wszechogarniającej bylejakości materiałów, z których budowane są mieszkania („tektura”, „prawie plastik”, „kuchnia bez okna”).
- Jednak bohater liryczny zwraca uwagę na inny problem, znacznie poważniejszy, egzystencjalny: „zastępcze mieszkanie” to nasze ciało, zamieszkujemy przestrzeń bloku i przestrzeń organizmu, nasze narządy mają charakter przedmiotowy, to elementy niezbędne nam do życia.

Wnioski wynikające z analizy i interpretacji przywołanych utworów Barańczaka można przedstawić na schemacie:

4. Podsumowanie.

Warto wspomnieć, że poeta wracał do problematyki poruszanej na lekcji np. w cyklu pod wymownym tytułem *Kątem u siebie. Wiersze mieszkalne*.

Uczniowie przygotowują wypowiedź na temat funkcjonowania człowieka w przestrzeni blokowisk. W swojej argumentacji mogą odwołać się do własnych obserwacji i do utworów Barańczaka analizowanych na lekcji.

5. W jaki sposób współczesne widowiska świetlne modyfikują obraz „blokowiska”?
- Uczniowie wyrażają opinie po obejrzeniu fragmentu filmu z Festiwalu Kinetycznej Sztuki Światła (<https://www.youtube.com/watch?v=y2rFc8jvERM>).

Zadanie domowe (do wyboru):

- Przygotuj plan analizy i interpretacji porównawczej tekstów Stanisława Barańczaka *Każdy z nas ma schronienie* oraz Juliana Tuwima *Kamienice*.
- Przygotuj plan analizy i interpretacji porównawczej tekstów Czesława Miłosza *Piosenka o porcelanie* i Stanisława Barańczaka *Jeżeli porcelana, to wyłącznie taka*.

Bibliografia:

1. Barańczak Stanisław, 1990, *159 wierszy*, Kraków.
2. Rychlewski Marcin, 2006, *W domach z betonu. O „Tryptyku...” Stanisława Barańczaka*, „Polonistyka”, nr 3, s. 23–26.
3. Wysłouch Seweryna, 2009–2010, *Przestrzeń jako kategoria transdyscyplinarna*, „Sztuka i Krytyka”, nr 17–18, s. 47–60.

Stanisław Barańczak
Dykto, sklejko, tekturo, płyto październowa

Dykto, sklejko, tekturo, płyto październowa,
jeszcze się wyprostuję i kość pacierzowa
wstawi się za mną, we mnie nieugięcie skleci
pacierz prosty jak mebli odwróconych plecy
z dykty, z płyty piłśniowej, ze sklejki, z tektury;
ja jeszcze zmartwychwstanę, chociaż nie wiem, który
ja; przestanę się garbić, chociaż kręgów dyktat
nie przetrwa w moim ciele tak długo jak dykta,
co wpaja plecom szafy niezłomność pionową;
jakby się Księżyc nagle swą ciemną połową
odwrócił ku mnie - stoję i przykładam ucho,
i puste serca mebli głucho w nich i sucho
dudnią swą nieśmiertelność tandetną; ja jeszcze
wyprostuję się przecież, podźwignę się, zmieszczę
w sobie ten cały prosty świat, moja grobowa
płyto, dykto, tekturo, płyto październowa

(z tomu 159 wierszy, 1990)

Stanisław Barańczak
Każdy z nas ma schronienie

Każdy z nas ma schronienie w betonie,
oprócz tego po jednym balkonie,
na nim skrzynkę, gdzie sadi begonie;

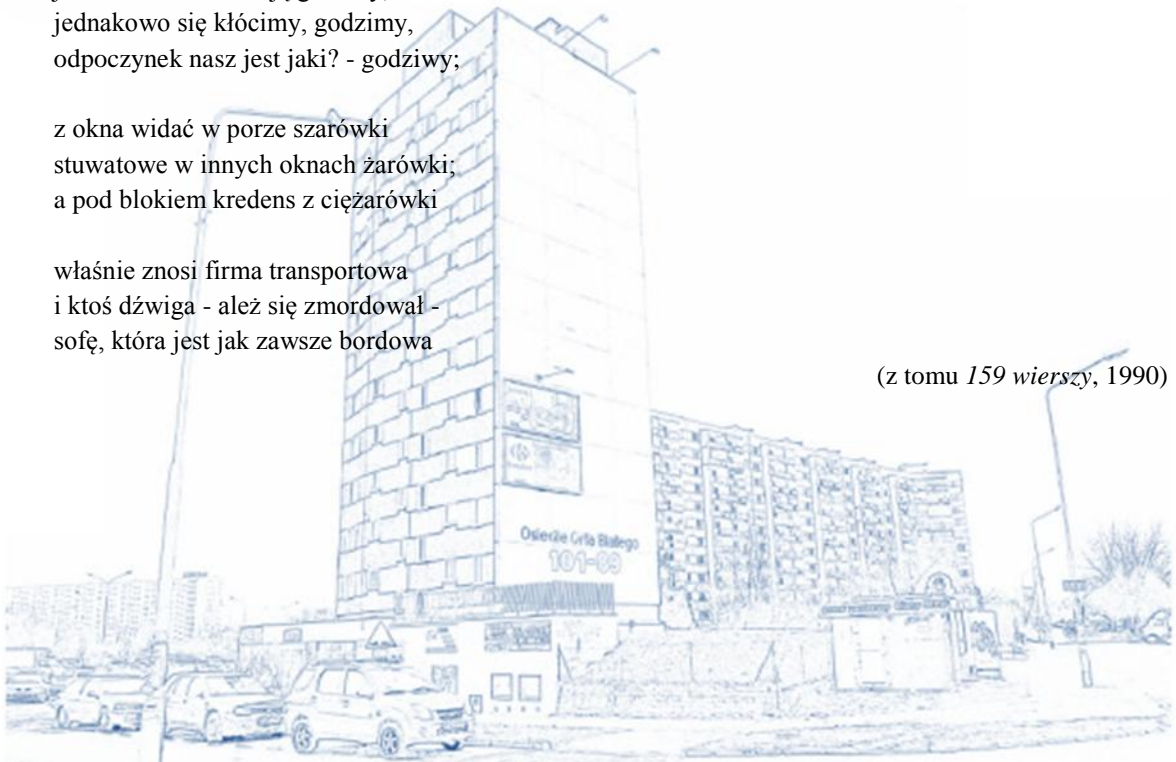
odbywamy śmierci i porody,
oglądamy prognozę pogody,
aby żyć, mamy ważne powody;

jednocześnie nam biją godziny,
jednakowo się klóćimy, godzimy,
odpoczynek nasz jest jaki? - godziwy;

z okna widać w porze szarówki
stuwatowe w innych oknach żarówki;
a pod blokiem kredens z ciężarówki

właśnie znosi firma transportowa
i ktoś dźwiga - ależ się zmordował -
sofę, która jest jak zawsze bordowa

(z tomu 159 wierszy, 1990)

Stanisław Barańczak
Całe życie na walizkach

Całe życie na walizkach z własnej skóry
(ta najtańsza imitacja tektury);

kątem pośród swych składanych kości
(prawie plastik, lecz gorszej jakości);

wprowadzając się przejściowo w mózgu zwoje
(mniej ustawne niż przechodnie pokoje);

na odchodnym z przedsionków serca
(byle klatka schodowa szersza);

na wylocie ze źrenicy oka
(nie tak jasnej jak kuchnia bez okna);

w tym lokalu nieumeblowanym,
z tymczasowym żyj zameldowaniem,

choć nigdy twoim się nie stanie
twoje życie, zastępcze mieszkanie.

(z tomu 159 wierszy, 1990)

Stanisław Barańczak
Skoro już musisz krzyżeć, rób to cicho

Skoro już musisz krzyżeć, rób to cicho (ściany
mają
uszy), skoro już musisz się kochać,

zgaś światło (sąsiad
ma
lornetkę), skoro już musisz

mieszkać, nie zamykaj drzwi (władza
ma
nakaz), skoro już
musisz cierpieć, rób to we własnym domu (życie
ma
swoje prawa), skoro

już musisz żyć, ogranicz się we wszystkim (wszystko
ma
swoje granice)

(z tomu 159 wierszy, 1990)